

С. СМЕРНИКОВА

САХА БИЛЛИННЭХ ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ТОПОНИМИКА, СР УЧУОЛЭХ УЧУУТАЛА, ПУБЛИЦИСТ МИХАИЛ СПИРИДОНОВИЧ—БАГДАРЫН СУЛБЭ 70 СААБЫН ТУОЛА

1928 с. сэтннн 8 хүмүгэр төрөөбүтэ. Ньурба улууһугар Бьөр дьин сиргэ. Төрөнүттэрэ—сүлэлэр. Агата Уус Писирдун, агата Дьөгүссэ Уус—Такынай Уус. Тэмси, көмүс удуур уустара. Бэйэлэрин кэмнэригэр дьонго-сэргэҥҥө биллэбит дьон. Салалтаҥа да үлэстэ-биттэр бааллара, Үһүбэҥҥэ кэмнэригэр, Багда-рын Сүлбэ төрдө XVII үйэ ортотун эргин Дьөгүс-сэ дьин дьиннэҥҥэ тийбит Түүдэх Түгүрдэх Түмүөн Ойуун. 12-с көлүөнэ киһи.

Багда-рын Сүлбэ хоньааҥар төгүрүк тулааһа хаал-быта. Ити дьыл убайа, агатын бииргэ төрөөбүт киһи-тэ, Мураи Уланскай норуот өсөөгө, Дьоннуон үс-пүбүөнэ атыран ытыллыбыта. Сэргинэ икки убайа барбытара. Онтон биир тэҥүбэтэ. Убайа, икки эдэһинэ, бэрэҥэ өлбүтэрэ. Убайын Хабырыҥы хол-куос бурдугун хорустун дьин хаайбытара. Кэҥин-дэһин түүһүгэр ыһыһытара, эргиллэбэтэ. Багда-рын Сүлбэ сөбөтөх сүүрүк хаалбыта, сэргин кэмнэ-р аччыһаабыта.

1942—1955 с. Бүлүүтэҥи педучилищегэ үөрөмүтэ, онон ИТ-дэбэттэн учуутал үлэтин. Олоһун са-лаабыта.

1952 с.ма олуһуутугар пединститут төрдүс курсу-гар үөрөнэ сылдьан, «Бачаҥи дьыалата» дьин ил-лэ-рин саҥа, антисоветский, националистический ага-тациһын ыһта дьин хаайылыбыта. Уус-Майтааҥа Бриндэҥи бичирсэҥи ыһыһыгар киһилэ көмүһү хостуурга үлэстэбитэ. Ошон сөбөтөх кэмнэҥҥэ олох ырдарын өрө, эдэр сааһыгар толору биһитэ. Ол ки-ни буһарыгар-хатарыгар, харантара киниллэригэр көмөлөх буолбута. Ону тыйыһан ити түгүн киһи айар үлэтигэр эмнэ туһалаабыта—репрессия туһуна икки кинигэни суруйбута.

Ыла бүтүннүү эстэ, сыйыа, хайыа сорук-мүгүн кө-рөн, коммунизм идеологията, үөрөҥ адыас сымыйа,

Олобун олуктара

хөйгүр дөйбөх эбит дьини кытааһахтык өйдөөбүтэ. Үөрөһүнэ историк эрөөр, ити идэтинэ үлэстэбитэ. Ону биллэҥи дьолун эбит дьин.

Багда-рын Сүлбэни, учуонай истэһинэ да суох буоллар, топонимист-учуонай дьин суруйаалар. Саха дьон топонимиста сулалатын, киһи наадалааһын, хас биирдэ аат итэҥинэ сымдар, не-кестэһинэрдэһин, дьыһыҥа тааһыла өхсөн биһитэ тааһыһааһын киһи үгүс ахсааннаах истэһиһааһыттан, кинигэ-ринтэн биһитэ, билэр. Ити да кыһнар, Багда-рын Сүлбэ наукаҥа киллэрибит сүүрүк кылаата дьин киһи картотекаҥа буолар. Отуһтан таһа сым сылаһан, Саха сирин бүтүннүүтүгэр кэрэҥэ уонна Саха сирин

тас өттүгэр (Магадан, Амур, Чита, Иркутский уба-ласта, Хабаровский, Красноярский кыраайдар) са-халар олоһу, олоһор сүдүригэр сыһытта, дьону-һытта кэһитэн, сирдэрин, фольклордарын (топоним-наҥа сыйыһан) суруйда, олохторун-дьаһахтарын би-лэстэ. Учуонай аймах Багда-рын Сүлбэ картотека-тын хайыһар, уникальной дьин ааттыһар (300 ты-һыһыһааһын таһа картотекаҥа).

М. С. Иванов—Багда-рын Сүлбэ айар үлэтин ос-куолаҥа ил-лэҥи дьиннэҥҥэ саастаах саха өрөтө саха-һын саһатын түмүн киһигэ оторууһан саадалаабыта. Ол иһин сөһөх сахалар, үрдүккэ, сыйдыһааһа тар-дыһабыт, сыйыһаабыт дьин ааттаһан, өлөһөрүн тө-рүүһүттэн нуучаһын ил-лэҥи бэрэһиһааһын эһэ. Киһи өрө саһатын түмүн төрдүс кинигэтигэр суруйбута: «Ону бийыһыһан өлөт үлэһиннэбит мөһүтэ дьин буолар—өһөрүбүтүн, кэһиһитин са-халыһын тылаһыһан саһардан, саха буолалларын-нан киһи тутуһуһун улаатыһааһын. Иһинэ кы-һааһыһыһа, сыйыһа эһэр суолта иһиһиһит. Ол, ама, үгүс бийыһыһа, кыһа да суох өйөһөр киһи, Туох үлүһүгэр!».

Багда-рын Сүлбэ төрүт үөрөҥ—учуутал, 1945 с. Бүлүүтэҥи педучилищегэ бүтэриһэ, 1955 с.—Дьо-куускайдаагы пединституту. Историк, 10 сым устата (1958—1974 сс.) үөрэмнэҥҥэ училищегэҥи директор-даабыта. Туһалааһыҥ, түмүктэһиҥ дьыһа. Саха АССР оскуолаһын үтүөһаҥ учуутала дьин бөһүө-тэһа ааты иһиһиһтэрэ. 1983 сымтан ыла Гуманитар-най «иһиһиһи институтуҥ үлэһин, 1991 сымлаах-тан старшай наукай үлэһит.

Киһи дьонун ил таһаһааһа агата, эһэ. Олоһор, үлэһиһэр сүүнэ төһүүтэ—кэрэҥэ Варвара Михайловна. Үс уола наука, культура эһиһиһтэр бэйэлэрин суол-лаһын түһүт дьон.

М. С. Иванов—Багда-рын Сүлбэ саха топонимис-тин наукай эргимнэҥ киллэһэр үлэһиһдэх, туту-с-пут хайыһаһын саһыһар утуһааһиһааһын.

П. СЫРОВАТСКАЯ.

У ААТ, бийыһи хатыһааһыһын дьини, сахаҥа бы-дан быһыһыһааһын баар. Ол иһин нууча кыа-кыһа, кыһа-кыһаҥ да, хатыһааһын дьиннэҥ баал-лар, хатыһааһын уонна кыһа сиринэ тыйыһааһын өлөһө-лөр дьин биһиһиһтэр иһиһиһа, дьаһааһын тарда-ларыһа таһыһааһын буолуһу дьин, Хатыһа буолуһу («Хатыһыһааһын—Хатыһыһааһын») дьини төрөй-биттэрэ. Аан бастаһыһан хатыһааһын дьаһааһын быт эбиттэр. 1632 сымлааҥа ахсаһын 29 күнүгэр. «Виде с илюстрацией» кыһа Иһиһааһа Иһиһааһыһааһын иһиһааһын 20 сөһөһиһа, «с иллюстрацией» кыһа Иһиһааһыһааһын иһиһааһын 8 сөһөһиһа дьин дьаһааһын тардар кинигэһиһиһтэр суруйбүттэр.

Сибирь норуоттарын XVII үйэһиһааһын аҥаһын, биче-тэрин ууһун («родовой и племенной состав») аһаһааһын иһиһиһиһтэр учуонай В. С. Долгих Саха сирин киһи өтүһүһааһын быһа улаһааһын ууһун сирин-отун иһи-һааһын билэбит киһи саха төрдүн-ууһун билэһиһааһын дьин-битэ. Ол уустар маһыһааһын: Хангаһа, Маһа, Боро-дун, Нам, Боотур ууһа (Хатыһа).

Ити курдук, Хатыһа—саха омуһа омуһа кыһыһааһын сү-рүн уустарыһааһын биһиһтэрэ.

Иһиһиһааһын буолуһа, ууһааһын-иһиһааһын, 1897 с. биһиһиһааһын хатыһааһын төрүт иһиһиһааһын буолуһааһын.

Маһыһааһын Хатыһа иһиһиһааһын—Кытаһааһын Хатыһа. Аҥа уустарыһааһын: Саһааһын, Орто, Соһуруу, Улаһааһын, 221 маһа, 560 эр киһи, 537 дьахтар.

Иһиһааһын Хатыһа иһиһиһааһын—Болтоһа Хатыһа. Аҥа уустарыһааһын: Болтоһа, Иһиһааһын, Кытаһааһын, Маһааһын, 239 маһа, 550 эр киһи, 537 дьахтар.

Ууһа Хатыһа иһиһиһааһын—Аһааһын Хатыһа. Аҥа уустарыһааһын: Аһааһын, Одьоһууһын, Уоһааһын, Сымандыһааһын, Улаһааһын, 555 маһа, 1274 эр киһи, 1340 дьахтар.

Чэһиһааһын Хатыһа иһиһиһааһын, Аҥа уустарыһааһын: Аһааһын, Баһааһын, Маһааһын, 230 маһа, 573 эр киһи, 586 дьахтар.

Түмүктэһиһааһын: Барыта 1245 маһа, 2957 эр киһи, 3054 дьахтар. XIX үйэ бүтүүһүгэр хатыһааһын уонсай ах-саһааһа 6011 киһи.

Иһиһааһын үйэ аһааһын өтүһүгэр маһа кыһа сымды-һыһааһын этнограф учуонай Я. И. Линденуу сахалар тус-тарыһааһын дьоннуһааһын үлэһиһааһын суруйан хааларыһааһын. Киһи Хатыһааһын өһөтөр Боотур Уус Хатамаһааһын таһа-һыһааһын (аа Хатамаһааһын дал род Хатыһааһын аһа Батур Уус) дьини суруйбута.

Иһиһааһын аҥааһын дуу, төрдө дуу Хатамаһааһын дьини өйдөһааһын сөн курдук.

Я. И. Линденуу суруйууһааһын олуһа өрдөөһү, маһыһааһын уонна, чопчуһааһын бөрү буолуһа, сымалааһын, онон бол-боһоһоһын иһиһиһааһын дьин сымдыһааһын.

Оттон бийыһиһааһын дьоннуһааһын XIX үйэ бүтүүһүгэр, XX үйэҥ кэһиһиһааһын үһүһиһиһиһиһааһын Хатамаһааһын Хатыһааһын сыйыһааһын. Арый, Байаһааһын улуһуһааһын Хангаһааһын иһиһиһааһын үөрөһиһааһын киһиһааһын П. Е. Го-товцев 1833 с. суруйбута үһүһиһиһааһын Хатамаһааһын

Бэһиһааһын уола Боотур дьини эһиһааһын уонна кинигэһиһааһын Боотуруһааһын улуһааһын үөһиһааһын дьини кэһиһиһааһын.

Ким эһиһааһын Хатамаһааһын—Хатамаһааһын дьини. Киһи—Эл-дэһиһааһын уола. Ойдоһиһааһын көрдөһиһааһын буолуһа: Я. И. Линденуу Хатамаһааһын дьини, кэһиһиһааһын дьини—Хата-маһааһын. Ити түгүн болгоһиһааһын иһиһиһааһын. Төрүт саһа тыһыһааһын а уонна д дьонноһиһааһын сөһиһааһын туу-баттар. Ол иһиһааһын, холобура, болдоһааһын, борул-дуу-борулааһын, өлдоһиһааһын, солдат-саһааһын эһиһааһын буола сымдыһааһын. Ол аһааһын, Хатамаһааһын төрдө саһа уола буолуһааһын эһиһааһын уонна Хатамаһааһын а уонна д дьонноһиһааһын сөһиһааһын тутан ааттыһааһын дьини ааттаһиһааһын, аат биһиһиһааһын, аат кыһыһааһын.

Ол курдук, Хатамаһааһын аҥаһын Элдэһиһааһын Я. И. Лин-денуу Элдэһиһааһын суруйбута. Оссө. Хангаһааһын улуһуһааһын

ОНОМАСТИКА

ХАТЫЛЫ

дьонун 1865 сымлааһын сэтннн 12 күнүгэр өһөрүт төрүтүһиһааһын Элдэһиһааһын дьини.

Ити аһааһын, саһааһын дьини саһааһын уратыһааһын бөрү хөйүһааһын дьини утуһааһын кэһиһааһын.

Хатамаһааһын. Туох аатый бу? Сунтаар Элдэһиһааһын «Туһиһааһын аһааһын» дьини музей баар. Киһи бичиһааһын сымалааһын экзонаһааһын—1930 сымлааһын дьини маһааһын тарда-һиһааһын өлөһүһааһын дьини карта-схема. Бу маһааһын Толоһа дьини сиргэ Хатамааһын өһөһиһааһын суруйбүт.

Хатамааһын Баһыһааһын дьини киһи өссө Гурнай Одуһу-гэр иһиһааһын үйэ иһиһааһын өлөһиһааһын аһааһын билэр. Бу Хатамааһын Баһыһааһын улаһааһын 1907 с. төрөөбүт Ми-халд Жирков—Дьонноһиһааһын, саһа театральнай иску-сствыһааһын өлөт-сүһиһааһын үтүөһааһын, бэһиһааһын кэмнэҥ Кыһыл Ойуун дьини аһааһын бийыһааһын, сураһыһааһын аһааһын эһа.

Ошон Хатамааһын—Элдэһиһааһын эһиһааһын.

Элдэһиһааһын. Бу—буһааһын тыһыһааһын сыйыһааһын. Көһөрүт аһааһын үөһиһааһын. Холобура, гурнайдай—соловей. Гурга—чыһыһааһын дьини. Дьа, уонна! Дьон аһааһын үө-һиһааһын. Таһааһын, иһиһааһын аһааһын («уженный-ласкающий суффикс»). Элдэһиһааһын, холо-бура, буһиһааһын историкаһааһын кийриһааһын Бачиһааһын, Буһааһын аһааһын таһааһын уһа, Оссө Бороһааһын, Шарайдай эһиһааһын дьини аһааһын баһааһын эһиһааһын.

Сэһиһааһын Боллоһааһын суруйбута: «Уох Аһааһын Куудансааһын дьини Аһааһын Оруһааһын дьини төрөөбүт, онтон Батааһын Мөһүтэһиһааһын (Көһааһын Төрөһиһааһын) дьини төрөһиһааһын, бичиһааһын Хатыһааһын төрдүн, бичиһааһын уола төрөһиһааһын. Уолаһааһын аһааһын: Кытаһааһын Баһыһааһын, Уоһааһын Тэһиһааһын, Уруһааһын Бас Болтоһааһын, Аһааһын Иһиһааһын дьини Баһааһын билэһиһааһын Кыта-һааһын, Болтоһааһын, Аһааһын, Уоһааһын, Чэһиһааһын, Одьоһууһын,

Төһөһиһааһын (Хатыһааһын) иһиһиһааһын үөһиһааһын өлөһиһааһын.

Иһиһааһын С. Боллоһааһын Төһөһиһааһын, 1933 сымлааһын 76 сымлааһын Х. С. Дьонноһиһааһын тыһыһааһын 1928, 1933 сым-лардааһын кэһиһааһын суруйбута уонна «Боотур ууһа Хатыһааһын» дьини аһааһын төрүтүһиһааһын өһөрүт.

Көһөрүт курдук, ити Хатыһааһын аһааһын аһааһын Хатыһааһын дьини буолуһааһын. С. Боллоһааһын дьини дьиниһааһын бийыһааһын уонна хос бийыһааһын: «Хатыһааһын—дьахтар аһааһын Хатыһааһын иһиһааһын дьини аһааһын»,—дьини бийааһын суруйбута.

«Боотуруһааһын улуһааһын саһааһын төрүт уустара (До-кументальной очерк)» кыһааһын автор Фёдор Захаров киһи иһиһааһын суруйбута дьини үлэһиһааһын, ити сыйы-һааһын архив маһыһааһын көрдөһиһааһын дьини. Киһи Хатыһааһын дьини киһи баар эһа дьини. Фёдор Заха-ров суруйарыһааһын, Хатыһааһын быдан быһыһааһын киһи, Эл-дэһиһааһын сымэ. Дьон Дьаһыһааһын уола, Боотур Ууһууһын иһиһааһын Кытаһааһын Баһыһааһын Хатыһааһын—хос-хос-хос-эһа (сөһиһааһын кыһааһын). Оттон Аһааһын Иһиһааһын уон-на Уруһааһын Бас Болтоһааһын Кытаһааһын Баһыһааһын таһааһын бичиһааһын төрөөһиһааһын, иһиһааһын үс көлүһааһын эһиһааһын.

«Хатааһын хаһааһын?» кыһааһын автор, таһааһын төр-дүн иһиһааһын учуонай Г. В. Попов «С. А. Носгородон төрүтүһааһын» дьини истэһиһааһын. Отуһааһын учуонай киһи иһиһааһын үлэһиһааһын дьини суруйууһааһын сыйыһааһын аһааһын, сымалааһын—тоһуһааһын уонна XVII үйэ 30-с-40-с сымлааһын таһааһын документаһааһын олоһуһааһын Ф. Ф. Захаров таһааһын улаһааһын уларыһааһын суох биһиһааһын дьини.

Уларыһааһын дьини, кыһааһын, кыһааһын эһиһааһын. Хатыһааһын Дьон Дьаһыһааһын уола буолуһааһын, сымэ буолар, Боотур Ууһу таһааһын бичиһааһын төрөөһиһааһын, Боотур Ууһа уола буол-лар дьини. Ошон—Элдэһиһааһын Боотур эһиһааһын буолуһааһын, хос сымэ. Чэһиһааһын, ити кыһааһын, бары, бичиһааһын киһи курдук, Хатыһааһын хаһааһын аһааһын төрүт-уус киһи эһа дьиниһааһын. Ол да иһиһааһын буолуһааһын, ыһааһааһын дьонноһиһааһын, кыһааһын, Хатыһааһын туруһуһааһын, тардаһааһын маһааһын сирдэһиһааһын өлөһүт сирдэһиһааһын туһуһааһын буолуһааһын сымэ эһиһааһын.

Сэһиһааһын Боллоһааһын Хатыһааһын баар дьиниһааһын. Уһиһааһын төрөһиһааһын. 1981 с. маһа Хатыһааһын 64 сымлааһын К. М. Устинов кыһааһын кэһиһааһын. Константин Митрофанович: «Чураһааһын бичиһааһын Хатыһааһын эһиһааһын: Кытаһааһын Хатыһааһын, Болтоһааһын Хатыһааһын, Аһааһын Хатыһааһын, Чэһиһааһын Хатыһааһын, Одьоһууһын Хатыһааһын. Ол онтон билэһиһааһын Хаты-һааһын дьини бийыһааһын эһа хааллыһааһын»,—дьиниһааһын.

Сэһиһааһын Боллоһааһын, К. М. Устинов да Хатыһааһын хай-дах аһааһын кыһааһын көрдүгүт. Аһааһын ууһуһааһын аһааһын буол-буһааһын аһааһын, сүрүн, тутуһааһын аһааһын, иһиһааһын аһааһын.

1970 с. Кэһиһааһын 64 сымлааһын Н. А. Местниковы—Дьаһааһын кыһааһын кэһиһааһын. Оһиһааһын Танда Баһыһааһын төрөөһүтүн дьиниһааһын. Маһа: «Дайуһааһын тоһааһын хос-хос аһааһын?»—дьини иһиһааһын. Оһуһааһын иһиһааһын: «Үрөһааһын Танда, бийэһиһааһын Баһыһааһын дьини буолуһааһын»,—дьиниһааһын.

(Бүтүүтүн 5 стр. көр).

● СПЕЦИАЛИСТ БЫЛААРАР

**БАС БИЛИИ СОКУОНУГАР ОЛОБУРАР,
ОЛ ЭБЭТЭР БУЛГУЧЧУЛААХ**

Билгийн ням даганы: «Бүгүн түүх олоххо шалдбиг, сарын өсөө түүх күүтэр?»—дигн ойго-синааца оюустарара блар суол. Бу тийнзон-гиксэн калбиг, үгүстэр өйдөөбөт рынок усуулу-бубатыгар, хайныл багдарар кээнгэ курдук, ону лэийн, өсөө сытайан туран, ылааһыгыча тулар удахан өрүолу матеалэний сыанаас, ол эбэр-хэмсөөбөт блай-дуол ылар.

ирс-ним бас билэртэн тутулуга суох кинрэ-
лээн олоһор дьээлэрэ, төрлөтө контуората, маҕа-
л, о. д. а. Биир тылманан, хамсаабакка турар ту-
р бары. Биллэн турар, кинилэр кыһа планети-
йбыт-туппут, хайдах өйдүүрүнэн оһоһуллубут
лар. Ол иһин бары тус-туһунан сыаналаахтар,
аһаахтар уонна биир оһонук аһааһарынан ки-
туһаалмыһлар.

уу саянзата тутагчы хайнаагийн хайдах сиргэ, матарийаадтан, хайнык саяллаах тунгугуттан, ону хайдах туһанарыттан удахан тутулуктаах, та, бу хас бипрдин тутуу саянаах. Билэбт: р-быларгыттан тутуу хайдах сиргэ туруохтаа- ратидлар, оюн снэрдээн кайн олобун онкулун ор, билээшныер. Он да пийн сир үрдүгэр ту- бут хас тутуу барыта бас билээмчилээх. Оттон пийн нөрүгэ, формата эмнэ-элбэх, араас, Уоп- ван, пийнэн снэтэрэн, хамсаабат баай-дуол пе- прдххх нирбэт-таарбата баһаам, ылбчыча ой- ге өрүтгэрдээх.

ангны үзүүрхэ эмш ол курдук былар-былар-
а бэйэни сүригэр-уотугар нэһиллэктэргэ, бө-
ктэргэ арахсан араас элбэх чааһынай, тэрилтэ-
н бас билэр тутуулардаах. Дьэ, олорто бай-
ааһаабаат байыгар хас биирдин бас билээччи
тутуулуур докумуоннаах буолара булгуччу-
ук ирдээр. Сүрүн докумуон—хамсаабат бай-
техиническэй паспори. Ол аата тугуй? Ол эбэтэр
инвентаризация түмүгүнэн олоһуулар докумуон.
Биирдин бас билээччи кини олбуорун (быһа-
т улаастак) иһинэр баар тутуугун кээмэин уоп-
абардамар, түүх матырыйаалтаа тутуулуубуту-
хас сыллаахха үлээб киирбитигэр олохуран, го-
сударнай регистрациятаа ымытыран эрү бу доку-
муннар. Документу техиническэй паспори кытта

тигэн икки экземплярта толдорторон, бичрим бас бичээчигэ туутарыллар.

Бастаагыг үй-саяг тухарь архивка хараллар. Бу шигэр, чааһыаг бас билээччилэр тутууларыгар анал расценкага олохуран, сыанетын таһааран бэриилэр, өтөн атын бас билээччилэргэ, бас билин форматыттан тутулуга суох, тутуу балансовой сыаната туруорулллар. Маныа дараагы өтөхкэ, бас билээччилэр техническэй паспорга олохуран сага, сыана (пересценка) өнгөртөрөн, дьһиннэх сыананы таһаартараллар. Маны профессиональньдык, грамотнайдык дьһа сыананы билэр дьһонунан өнгөртөрөллөр ардук. Өччүтүгэр нолуон толуксуга эмпи табыгастаах.

[illegible]

Бу документуулар бари бастагы толоруу элэснэлэр-
дар буолуохтаахтар, атын ханны да ксерокопия, ик-
кис түбүрүн ылыы уонна дыһа суох документуулар
ылылыыбаттар.

Хамсвийг баяйга-дуулаг техникийн паспортыг удууштаагы техникийн инвентаризацин бюрета (БТИ) өнгөрөн бичрээр. Ол өнгөрөө өнгөлөрө төлөбүрдээх. Онуоха өйдөөбөттөн, өрдүк-хошу сага-нигэ баарынал, машиньк бычаарар тогтооттох. БТИ—көмөрчөкөй структура буолбатах. Онон бэйэтэни өрсөтүүтүгэр олодууран өнгөһүлүүбүт расценкада, нэрхэт быһымынал, төбө үлэ өнгөһүлүүбүтүгэр көрөн төлөбүрү ардир. Ол эбэтэр бу өнгөһүлүүбүт өнгө төлөбүгүгэр атын ханын да дуолгабарынал сыана быһымынал, көрүлүүбүт.

Технический паспорт на хас бигрдин бас би-
гэрчин ойдуухтээх: гүнн хамсаабат баййга-дуулга

ХАТЫЛЫ

(Бүтүүтэ. Нийши 3 стр. көр).

Итнэн буоллагына, Таңда Бахсы, дьингэр, Бахсы
Таңдата дии эбит. Ол курдук Кытаанах Хатылы—
Хатылы Кытаанаца, Болтоого Хатылы—Хатылы Бол-
тоого диян.

Хатамалдайга мөргүүнхт. Буриттарга тийбийнхит. Сир аатын Ачаарар Хатылы, Одьулуун Хатылы эгилн дивон нурдук саястын сиймийнэ үсэсэтин эмиз монголларна, кинилэр ааттары үсэсэтэр үгэсэтэргээр тээр-дэр дивон түмүккэ мэлэбин. Бурит учуонайа Ц. Б. Цыдендамбаев суруулариван, монголларга бэлэр-бэлэргэтээ омултар ааттарын, икки ааты бшр торут нэдэжма турууран, ааттыр үгэс баар эбит. Сод оино сүрүм зэт («общее или ведущее») иккийнхэн, отгон тэстын аат («частное или ведомое») мангайгиван ааттавар.

Хатынлар ити курдун бианынча Чурапчы улуусун

Саха сириг кытта дьылдарын бастыһынантык си-
бастарбит, кинини бэйэлэрин иккис төрөөбүт дөйү-
лэригэн аһар дьонноҕ үтүстөр.

Минь бүгдүм итгичник дэвнэртөн биһр дэстэрин—Чу-
рагыч сэдэнньэттин олохтоого, тыыл, үлэ ветерана
А. Н. Винокурова туһуван суруйуохун баҕарабын.
Спёрдэовскай уобаласка төрөөбүт үөскээбит нууч-
ка кыныа Шүра Кляквина Саха спиритер үктөөр
жылдыта тутчуан сэдэннээн түстөнөн халлабытай?

1944 снд. Аан дайдуу ашаахтах уу курдуз ай-
шаахт уоттаах сэрнэ бара турар нэмэ итэ. Бу би-
риэмэбэ бу мин кэспир эдэркэнэ кишэ мэдэстра
курсуу бүтэрэн. Свердловской куорит байланыай тос-
нитыагыар үлэлнирэ. Биирдэ мэдэстра, комсомолка
А. Клячкинаа ыгыраа ылан, байланыай суолтатаах
торудааы толорорго эппиттэр. Ол маньык эбит. Би-
лингги Александра Никитична бэбэтэ кэспирин не-
тэбэбэ:

—Дыа туран, фронтта контузиялаабым, атаады-
инистия сүтүрбүт савлааты дөйдүтүгүр—хоту Саха си-
рингэр көрөп-нестя арыаллаан тиордөрбөр анаа схе-
маны толорудубут, госпиталь, бөлчөттөөх докумуона-
ры туттарбыттары амаа олус соһуччу этэ Саха сире
маны олох дилбэт да буолаары.

Пти курдун 1944 сэл Санга Дьыл ниниэ арай анал
итти тапайынан хааччыллээригэр, суоху пактаах
Свердловскай байыаннай госпиталыттан Большой Не-

саригар, Аммаца тийнэ, балай да киэнгик таргам-
мытар. Ол арзари кинилар, атиа уустар, холибур,
Калгаластар, Маадчацардар, Бороготтор, Намнар, Үө-
дөйдөр эгнэ курдук, Саха сирин араас муһунустары-
ар кийи сөдөр гына хойуутук танийтэлээбэтхэр. Сир
аатынан сирдэтэн түмүк оһорор буоллааха.

Оноц билиггин Чурапчы тас өттүгүр ханна-ханна
Хатаы дүн паттаах сүрдөр бааларын көрүүбүн.
Хатаылы Куола—Мэҥэ-Хаҥалас Дьабылмтар.

Хатыны—Уус-Алдан Маңнайым Курбуһага. Дьон
махсусбуут сирэ. 1926 сылыаагы бэртээһинэ нымтык
ир дьон суруллубут.

Хатылы—Кэбэйл Маннайгы Луучунэ. Күөл. Сит-
эрэ—Хатылы Өгөсө. Отговор өтөх. Өсөс Хатылы күөлэ.

Хатылы—Бүлүү Армылаабыр (былыргыта Өргүүт ээһиллэргэ), Күүл, Вүттэ, Киллэ мыммаах курдук быйах.

Түмүктө Хатылы диве тал суолтата туох диве буо-
туой диве ыйытыахха. Ону балбээнни, Таабырын ты-
тан таайа сатыыр сатамат.

Үндэсний нэгдэлд сөхүүн бээр. Талыг биедөөт буюуллах.

ИЙРЭХ ТЫЛЫАН

ИККИС ТӨРӨӨБҮТ ДОЙДУТУНАН ААҢАР

сүртэ дээрэ тиймр суолуушан айанлаабыншын. Итгэлцэжэнтан сабыллаах байманнай автомашинада цалламнит Алдан уураага тиксэбиншын. Фронтониктарга ангаан аара синишанаар тохтобуллар—пуулар бзаллара. Мин санитарнай суушалаабым, ошшо оюмууонаарим, араас эмтэрим толору этилэр. Алдан уураага синишаммыншын. Өссө Санта Дьыл бэрлэмшынгар сырытынгарбыттара, ижнэмшынтигэр нүүдү бадаарак туттарбыттара, ол бу сааһырмахнаар нары ойбуутан-саалабыттан төрүт түснэг.

Минь атираар салгалтым охугуун саха, Аммосон
икээлэй дүн. Ыраахан түрүктэх баавырмыт френ-
совникпын Нам оройуонун военкоматыгар апалаах
окумууската илин баттааммын этэнгэ туттарбытым,
удалхин байымыбаны, махтаы албытым. Итинтэн
атым чирс-кайдал баарын билбэтэмин, олохтор биір-
дэ хилэсби кайталалынан дартынабын.

Мин дийддүбэр томируулхотх буулаагым, ону бавра, алынныг эргэбэй тэгдэст, САСГР дорубууа хармытабыхыг миннэстэ габ. Любимов приемугар илтэртэраи маллалар. Онно киши: «Эн эдэр илһинги, байгана-ойг мэдэрхэгдэи, мунг элһэлбэр киригиди, үжэ би

нодуугуи ушна страховои усунуухуи машина бйхм-
ланбыг сыаналан тодүүрв. Биллгин хамсаабат баай
дуод нолуугуи толоохуи Сохуон бйагыатын күүсэ
прднналар. Бу нолуок кирил улсуе ийнээд бюд-
жеты ханган, тоторү улсуе нэлэлэнбэтн со-
инжалнай. олохуи дьабадын сайдымытар үлэлнп,
туһаныалар. Ону хас бирдин бас билэгччи ойдуур
-бөөнинал.

Бу билигнэгт, сэмнэцэн аттэххэ, тээрэ сэмнэ-
хэмнэт, баардын көүдүлбэт, Бүгүнүгү нүл туругууан
улуус үрдүүн техникескэй инвентаризациини
онгортон, государственнай регистрациини бард-
лар, сүмүүнүн, атынга барбыт чааһынай дьаалар,
Ол курдук, 15 приватизациламмыт уонна 10 чааһы-
най дьаалар докумуон онгортордулар. Итэлэртэн ура-
гы бас билээччилэр оһорор дьааларын бас билэр ха-
ныах ба ыраабы суох курдуктар. Сокуунуун илэр-
дэххэ, онук даһаны таһар. Билиин улууска ил-
синиэ ба буолара биллибэт эрэ тууууларга олороч-
чулар бааллар. Оһор дьаалалар түгэн көһүнүбү-
нэ, улахан мөккүөрү төрөххөртөн сөн. Дьаалар-
тар БТИ-гэ кэлэн ол бас билгилэрин туһунан туһу-
луур докумуону онгорторолорго булууччулаах. Хол-
бур, Дьоксуускайга, нэм киһи сиргэ, майыаха сорох
мээрэлэр алылаан эрэллэр. Хансаабат баайга-дуолга
полуюк төлөһүмөккө, квартиралар былдьаанмылар.
Улууска уонсай дьааларга, холбур, 12 Квартиралах-
тарга, үс-түөрү квартирата приватизациламмыттар
бааллар. Киһилэр олортоохторо бас билээрини ту-
һунан докумуоннара эмнэ—техникескэй паспорту
Оттон, уонсайынан, сүрүн сэмнэ-соруу аттэххэ,
техникескэй инвентаризация итинни хас биһирдиги
бас билээччинин чуолкайданара, улуус интэһеэди
баай-дуол, бас билин бэрээдэгтэнэр ситиһиллэр. Сай-
дымалаах дөйдуларга хас биһирдиги суотай сир, хан-
саабат баай-дуол өччү хаһаайынаннаһын, үйбүтүн-
үйбүэ иччакка көһүнүстүбө буолан бораан иһэрин
биллибит. Баһыни да дөйдүгэ бу бэрээдэгтэнэр суолу
киһиэ. Соторутнаһыта Дьоксуускайга Регистрацион-
най палата төрүлүннэ.

Түмүүдлэр сүгэ тугһуор днэри дүлүн сыһыһаар днэбэккэ, күнү-дьымнэ ыһыһааһа, улууска баар БТИ онторор онторунун туһунант днэи ыһыһаһын. Ыһыһаһа аадыһыһыт: Чураһы сэд. Октябрыһай ууһ. 50 №-днн 3 квартирата, телефоһмүт 21-889.

А. МАКАРОВ,
улуустаабы техникалык информация бюротун
инженер.

хина, сийшарымтан арвэр уонна ол сийшарына хайа
омук тылын сийшарымта буоларын быһаар дээн.
Ону тутуһуодуг, -лы сийшарымы сыстыбыт быһыы-
лаах. «Тоҕо?»—дистэххэ, Хатыгааччы, Хатыгын, Ха-
тыкчыкы, Хатыйынаан, Хатылаайы, Хатылыны, Ха-
тынын, Хатыга, Хатынын, Хатынчыкы, Хатыр, Ха-
тырдаан, Хатырдааччы, Хатырдаи, Хатырхай, Хатыр-
хан, Хатырыкы, Хатыс, Хатыччиама дээн топоним-
нар бааллар. Итилер барыларын төрүт өлөхторө; көс-
тө сымдбалларын курдук, хат эбэтэр хаты. Дьэ, бу
тылы быһаарыахха наада. Оттон -лы сийшарымы мон-
год уонна тогус-маньчжур тылларыгар баар. Тогус-
маньчжур тылларыгар кини түмэр суолталаах (аф-
фикс собирательности). Оттон былыргы монгол ты-
лыгар туһаныаллар предмет аатын үөскэтэр («пред-
мет, на который направлено действие»). Холобур,
сагаа—ыа; сагаалы-манар минах. Бурят тылыгар -ли
сийшарымы ааттартан уонна гүөхтүүрдиртэн дьон аа-
тын үөскэтэр.

Бағдарымын Сұлаба.

наарыллап турабыз. Чурапчы оройуонугар тубоох-
ниана медсестранан аянаарына,— дигэтэ.

Алхамт сирбэр абаннаан кэлэцүм дии. Бэйманыай эбээнишестэххити оныо ланна ойдоотум. Оччолорго Чурапчыта Марчук Тихон Авиосеньевич харах праһынак үдэллирэ. Киниэхэ медестрыана 1947 сыллаахха дьэри үлээбэтитим. Туббобьыицада үлээни сылдыар Винокуров Петр Дмитриевич дьэи эдэр киһилини 1945 сыл олунньу 23 күнүгэр олохнуутун холбоон ыал буюлбуппунт. Петр сэриг кыттааһыиыада, олохтоох киһи. 1981 с. мадданы олбута, киһитэн үс кыме биһи үлэ олодоммутум.

Александра Никитична Бигинг улауснутугар 1944 сэлтэн 1970 сэлэнэаха ботууттах сынйалаатна тахьсар днэгн дорубуйн харьстабылтар үгс сунбаастаахын үлдээбитэ. Ол иһнгэр Сылэн, Кытанах нэһилнэктэритэр. Кини түүһүн сэрлэ нэмтэр илбэиннэх үлэтин иһин, «Үлэ ветерана», албах үбүлүүһүнэй медаллар кнэргэтэллэр.

Бу хүнчлэргэ А. Н. Винокурова нхкис торообут дайдунан буалбур Чурагчатагар оёолорун, слэчлэрин, аймах-уруу дэлхиюор ортогулар 80 сааһин бэлэтир. Сөбүрүү дөйдү кыһа маһа олохсуйбурттан букаһын кэпсэһмэт. Төрө днэтэххэ, олоххо дьалун булбур сирэ—Саха сирэ.

Василий ВЕРХОВЦЕВ,
сэрин, үлэ ветерана.

